

dane šijan: moć titove riječi
mladost, zagreb, 1967.

TKO JE TITO?

Pitanje je možda apsurd, no apsurd u kojem može da se prelomi jedna konkretnost, ona činjenična baza mjere i granica jedne historijske stvarnosti. Zato pitanje zapravo glasi — koliko mi *stvarno* znamo o Titu, o tom čovjeku, koji je već tri decenije nosilac ovog našeg jugoslavenskog vremena; koliko je Tito samo to vrijeme a koliko je on historijska stvarnost koja će biti prisutna u svakom drugom vremenu?

Pitanje je možda i prekrupno za ovu priliku, samo za ovaj osvrt na jednu knjigu i povodom nje, no ono se postavlja, i mora biti jednom postavljeno, iz više razloga:

— prvo, ovo današnje naše vrijeme već je jedno od onih drugih, i ono s ličnošću i djelom Tita može komunicirati i stvarno primati samo, gotovo samo, ukoliko su ta ličnost i djelo oslobođeni od subjektiviteta vremena u kojem nastaju;

— drugo, naše je vrijeme opterećeno velikom količinom pozitivnog materijala o ličnosti i djelu Tita, odnosno revoluciji i subjektivnim odnosom onih koji su pripadnici i nosioci tog vremena, te su nesumnjive vrijednosti tog vremena pretežno samo činjenice koje same po sebi ne mogu biti živi pokretači današnjice. To su dva osnovna razloga, koja, makar i tako šturo iskazana, mogu biti okvirni kriterij za radove koji se odnose na tu našu historiju i njezine ličnosti. Po tome to može biti i okvirni kriterij za ovu knjigu D. Šijana, samo okvirni, dok ga konkretnije daje i sam autor u svom predgovoru knjizi, kojeg citiram u cjelini: „Ovaj rad ima za cilj da ukaže na bitna svojstva jugoslavenske socijalističke revolucije, na njene izvore i tokove i da učini pregnantnom Titovu misao koja se javlja kao sublimacija slobodarskih težnji naroda Jugoslavije i stvaralačke primjene marksizma-lenjinizma u Jugoslaviji.

Prema tome, ovaj rad želi da bude *uvodna* u Titovo djelo koje je nerazdvojno vezano za revoluciju kojom je Tito rukovodio kao njen glavni strateg u svim njenim fazama.”

Autor to, na svoj način, i daje, za što ima i nužnu pretpostavku. On naime osjeća organsku cjelovitost tog revolucionarnog vreme-

na. Pod dojmom njegove knjige mogli bi čak reći, da jugoslavenska socijalistička revolucija u čitavom svom dosadašnjem toku, od njenih začetaka krajem prošlog stoljeća pa do današnje reforme, predstavlja jedan cjeloviti ciklus u permanentnom toku socijalističke revolucije. To svoje shvaćanje autor izražava već u samom uvodnom dijelu, pristupu, u kojem razlaže suštinu i karakter socijalne revolucije, poantirajući njezinu dijalektičnost, tj. njezinu trajnost kao nužnost ukoliko se žele postići ciljevi pred nju postavljeni — „po čemu se (ta naša revolucija) i razlikuje od prevaziđenog tipa buržoasko-demokratske revolucije, čiji je ideal bio klasno građansko društvo.” Ta cikličnost i cjelovitost naše revolucije izrečena je nadalje konceptom same knjige. Autor je materiju podijelio u tri dijela: Spoznajna nužnost, Pobuna, Samoprevazilaženje. U ta tri dijela autor komponira pozitivni materijal i svoju interpretaciju. Taj pozitivni materijal najprije su fragmenti iz radova onih koji su kovali misao naučnog socijalizma i duhovno pripremali revoluciju (Tucović, Marković, Pelegić, Cesarec, Krleža i drugi), a zatim su to fragmenti iz Titovih radova. Iz čitave te kompozicije dobiva se vrlo jasno i jednostavno izložena slika cjeline naše revolucije, njezini izvori, bitni tokovi i karakteristike, odnosno značaj jednog ljudskog djela u toj i za tu revoluciju, tj. Titovog.

Ta koncepcija autorova, tj. dosadašnji tok revolucije kao jedan dijalektički ciklus sa svojim sukobljenim društvenim suprotnostima, te aktom socijalne revolucije kao njihovim razrješenjem, a s procesom samoupravljanja i današnjom reformom kao samoprevazilaženjem, u skladu je s onim okvirnim kriterijem. Ta koncepcija proizlazi iz suštine same te naše revolucije i uvjet je svakom pristupu toj historiji, nasuprot linearnoj, pozitivističkoj koncepciji, koja se u nas stvara po inerciji faktografskog materijala i inerciji subjektivnosti te historije, odnosno, njezinih nosilaca, koji, ugrađeni u nju, hoće-neće, nastoje da samo prolongiraju tu historiju.

Drugo je pitanje koliko je u okviru takve koncepcije autoru uspjelo izraziti Titovu lič-

nost i djelo. Sama činjenica da su osnova Šijanova rada fragmenti Titovih radova ima za posljedicu slijedeće: same riječi Titove, koje su tako reći sami činovi u određenim momentima revolucije, činovi koji su sublimacija tih momenata revolucije, jasno govore o historijskom značaju Tita, ali te iste riječi, jer se kroz njih interpretira sama revolucija, u tolikoj mjeri vežu Tita uz revoluciju, da ostaje nedovoljno plastična ličnost Titova kao historijska pojava za sebe i po sebi. Nasuprot tome, mi dobivamo, čitajući tu knjigu, jedan portret, koji se gotovo potpuno utapa u revoluciju i o kojem mi *znamo* njegovu veliku ulogu u njoj; uz to, portret s naglašenim, običnim, ljudskim crtama, dok nam izmiče ljudskost tog portreta u svojoj historičnosti. Mislim da je to uzrokovano time što je autor lično vezan uz to vrijeme i što taj njegov odnos postaje u priličnoj mjeri i odnos prema materiji koju obrađuje, te ga sputava da se potpuno oslobodi u onom svom osjećaju za dijalektičku organičnost te historije i Titove ličnosti u njoj. Ta lična preokupacija, barem što se tiče ove knjige, autora sprečava da uđe i u dijalektičku analizu materije koju obrađuje. Zbog toga u dijalektičkoj cjelini, kako autor daje to revolucionarno vrijeme i Titovu ličnost i djelo u njemu, ostaje ispunjeno uglavnom samo izloženim i poznatim pozitivnim materijalom koji nije suočen u svojim protivrječnosti. Te protivrječnosti nalaze svoje suočenje u stilu autorovog mišljenja kojeg bi mogli nazvati epsko-filozofskim i kojemu je podloga onaj njegov lični, emotivni, odnos. Taj stil osjećanja i mišljenja stil je upravo tog vremena o kojem autor govori. Samoupravnost koja se kuje danas, pogotovo ako je proširimo u etičku dimenziju, dijalektički je suprotna tom načinu postojanja. Upravo zbog toga je potrebno osloboditi ono vrijeme i djela pojedinaca u njemu za ovo. Samoupravnost mora imati svoje korijenje. Ova knjiga je uvođenje u to, upravo ono što je i bila namjera autora, uz uvjet da imamo na umu ova dva vremena u suočenju kojih mi danas i postojimo.

Kamilu BURGER

dimenzije novinske kritike

mitja mejak: književna kronika 1962—1965, „obzorja“,
maribor, 1967.

Pravih i istrajnih kritičara koji neguju novinsku kritiku oduvek je bilo malo. To očito govori da je ovaj oblik kritike izuzetno težak i da se u njemu kritičar brzo iscrpljuje. Novinska kritika traži jaku ličnost razvijenih estetskih i etičkih osećanja koja može i ume brzo da reaguje na svaku književnu pojavu; kritičar novinske kritike mora biti vrlo promišljen i da već posle prvog čitanja donese sud lucidno iskazan iz koga se moraju videti njegova estetska uverenja, umetničke vrijednosti i nedostaci dela, problemi koje ono tretira i njegovo trenutno mesto i položaj u literaturi kojoj pripada. Ovakvo složeni zahtevi novinske kritike utiču na to da takve kritike nema uvek, da je ona povremena i da u životu jednoga kritičara predstavlja fazu u kojoj je najintenzivnije vezan za umetnička previranja i literaturu koju prati i svoja lična. Kritičar dok stvara novinsku kritiku on živo komunicira sa tekućim problemima literature — on je neprekidno u situ-

(Nastavak na 40. strani)

DIMENZIJE NOVINSKE KRITIKE

(Nastavak sa 39. strane)

aciji da otkriva novine i neprekidno je u situaciji da biva provociran novinama i da reaguje na njih stvaralački. To je ono što ga iscrpljuje, zamara, što ga prazni i najčešće vodi u površnost. Dobar kritičar trenutke svoga klonača oseti i ili se povlači iz novinske kritike ili pravi izvrsne predahe.

Slovenački književni kritičar Mitja Mejak se novinskom književnom kritikom bavi više od petnaest godina i još uvek joj se sa zanosom predaje. Do sada je objavio dve knjige svojih kritika: „Književna kronika“ iz 1961. godine i „Književna kronika“ iz 1967. U ovim dvema knjigama on je prokomentarisao gotovo sve knjige koje su objavili slovenački pisci od 1950—1965. godine. Prva faza Mejakov novinske kritike odlikuje se jednom finom impresionističkom lucidnošću; piscima i knjigama prilazio strastveno, ponosno i zalazio je u unutrašnje sidropove dela, otkrivao je suštinu pojedinih umetničkih fenomena i tačno je zaortavao svaku vrednost i svaki promašaj. Očito je bilo da je slovenačka književnost dobila suptilnog interpretatora sa veoma razvijenim ukusom koji po mnogo čemu podseća na mladenačke kritike Josipa Vidmara. Čak je, rekao bih, stvarao pod njegovim neposrednim uticajem, prihvatio je

prevladan — nova literatura traži nove kriterijume, dublje, složenije, vidovitije. Nova literatura traži kritičara koji će punom aktivnošću svoga duha i karaktera čitati knjigu i donositi sudove o njoj, koji će po svojoj superiornosti visoko stajati iznad dela i biti njegovi putokazi, njegova ako tako možemo da kažemo, misaona sinteza. Mejak je nastojao u tome: uvek je bio brz i žustar u donošenju zaključaka, ali njegova kritika je počela da dobija nametljivu subjektivističku projekciju koja je odvajala od dela i njegovih problema, ona je postala više interpretacija vlastitih doživljaja nego problema koje delo pokreće — a trebalo bi da bude obratno. Pored toga u novije vreme Mejak neguje kritiku kraćkoga daha, on nema smelosti da vrši složenije analitičke zahvate kakve susrećemo kod Paterna, Zadravca, Sege, Krambergera i dr. Ovakva kritika može biti interesantna samo pod uslovima da afirmiše jednu novu estetiku, jednu do sada nepisanu kritiku. Međutim, takav se utisak u celini ne stiče posle čitanja nove Mejakove knjige.

U svojoj drugoj knjizi novinskih kritika pod naslovom „Književna kronika 1962—1965“ Mitja Mejak prikazuje sve književne pojave u Sloveniji za vreme od četiri godine. U uvodu svoje knjige Mejak objašnjava načela od kojih je pošao u redovno praćenje i vrednovanje izvorne slovenačke književnosti. Njegov cilj nije bio, kako sam kaže, da stvara dublje analitičke ocene, već da glosatorski iznosi lične utiske posle prvoga čitanja. Mejak je uveren da je u najvećem broju slučajeva prvi utisak o umetničkom delu vrlo važan, da u izvrsnom smislu određuje budućnost nekoga dela na taj način što se njime kasnije služe književni istoričari i estetičari. Svakako glavni je razlog zbog čega se Mejak odlučio na praćenje novih slovenačkih knjiga želja da pobudi interesovanje za domaće beletrističke novitete i da provoca i slovenačkog čitaoca i slovenačku kulturnu javnost uopšte da se izjasni o tim novitetima. S tom namerom je Mejak išao od naslova do naslova i o svakoj knjizi rekao svoja zapažanja. Mejak svoje kritičke ocene ne naziva kritikom (iako one to jesu i po sadržini i po karakteru) već zapisima koji znače lična ispovedanja vere i dvoumljenja o savremenim traženjima u slovenačkoj književnosti. Nezavisno od svega toga Mejak ipak u svojoj novoj kritici nema jasno zacrtanu misao od koje polazi — on pliva od dela do dela i svakom nameće svoj ritam, tempo, asocijacije, psihološke opservacije, delo dominira nad njim. Imam utisak da se ovaj kritičar mašao u veoma neugodnoj situaciji: savremena slovenačka književnost doživljava svoj nagli uspon, doživljava evropsku emancipaciju, iz uskih regionalnih okvira prelazi u kosmopolitnu viziju — tretirajući nacionalne teme ona analizira probleme čoveka uopšte. Rekao bih da Mejak ovaj problem ne uočava dovoljno, izmiče iz vidokruga njegovih zapažanja a možda i interesovanja. Zapravo on ne oseća dovoljno preobražavajuću težnju novoga, njemu je neshvatljiv savremeni uopšten čovek koji nije vremenski i prostorno određen. Za Mejaka čovek koji nije vremenski i miljejski određen to je automat bez životne energije. Time se ovaj kritičar suprotstavlja univerzalnom čoveku kome teži svaka literatura. Međutim, Mejak stvara ovakav zaključak: „Uveren sam da će našim i tuđem čitaocu slovenačka literatura biti najbliža onda ako bude ispovedala konkretne istorijske i ljudske slike zemlje i ljudi.“ Ovim Mejak dokazuje da je ispod nivoa literature čiji je kritičar. Na jednom drugom mestu Mejak otkriva još veći svoj raskorak sa slovenačkom književnošću kad konstatuje da je slovenačka proza poslednjih dvadeset godina propustila priliku da ispoveda tragiku poslednjeg seoskog čoveka a samim tim i značaj istorijskih promena koje su se dogodile u slovenačkom društvu. Mejak o tom problemu ovako rasuđuje: „Svakako ostaje činjenica da je slovenačka literatura s tim htela ili ne htela, iz straha ili iz vere izneverila tragiku seoske drame, prekinula kontinuitet tradicionalnog motiva. Prazninu će verovatno još jače osetiti buduće generacije. Ispustila je iz ruku dragocenu građu koja bi temeljito preispitala njenu i našu savest i znanje.“ Međutim, najvećim svojim delom savremena književnost je upravo duboko angažovana oko onih problema zbog kojih je Mejak oštro kritikuje. Pored toga Mitja Mejak na neki način osporava prisustvo novih i modernih tendencija u slovenačkoj književnosti; imam utisak da je uglavnom procenjuje iz aspekta samo generacije kojoj pripada, a on pripada onoj generaciji koja je, po njegovim rečima,

dozrevala za vreme rata. Ta generacija je, kaže Mejak, doživela najstrašnije nasilje nad čovekom, ali i najviše čovekovo nadanje. „V povojno resničnost je stopila s velikansko vero u čoveka, moralne vrednote, pravičnost zgodovine in človečnost prihodnjih rodov. Povojni ji je bila ta vera močno omajana in opeharjena je bila za zaupanje. Nekdanja strastna vera se je v bolečinah deziluzionizma spremenila v skepsto. Te skepse pa ne gre izenačevati z nihilizmom. Vera, s katero je generacija stopila v svet, je bila pregereča, da bi se ponižala do moralno manjvrednega ciničnega odnosa do življenja. Skepsa je sicer skrajno nezaupljiva, toda na njenem dnu še vendarle tli plamenček nekdanje vere...“ Za generacije koje dolaze kasnije Mejak misli da uglavnom podležu cinizmu, da ne shvataju one koji su poneli vatrene ideale iz revolucije. Mejak veoma zabrinuto (i sasvim bezrazložno) konstatuje kako nove generacije govore da njegova generacija ima naivne poglede na svet. Stiče se utisak da ovaj kritičar želi da porekne sve ono što je izvan njegovih shvatanja i osećanja. Čudno je kako ne može da oseti da svaka generacija donosi nešto novo, da donosi one probleme koje joj određena društvena stvarnost nameće, da svoju i estetsku i psihološku viziju sveta gradi po nitu vremena u kome živi. Prema tome ostaje nejasno zašto Mejak u svojim generalnim sudovima nove generacije isuviše vezuje za cinizam i nihilizam. Očito je da u literaturi mladih ima i cinizma i nihilizma ali to je jedan oblik suprotstavljanja mladih svemu onome što ih sputava, što im ne dozvoljava da se ostvare; oni se na taj način ostvaruju, na taj način brane egzistenciju i u nju unose novu sadržinu, brane je od mračnih sila koje se svakodnevno nadnose nad njom. Suštinski gledano iluzorno je danas propisivati literaturi recepte ili pak tražiti od nje da bude sasvim jasna i da bude reprodukcija života. To je već davno prevaziđeno a Mejak možda i nesvesno inklinira prevaziđenom. Međutim, za jednu kritiku koja pretenduje da bude zvanična i meritorna bitno je, pre svega, da utvrdi koliko je jedna literatura koju vrednuje moderna i univerzalna, koliko je u onim trenucima kad je on vrednuje estetski obogaćena i produbljena u odnosu na literaturu ranijih vremena, koliko u njoj generacija deluje, kakve su i koliko sličnosti postoje između generacija, šta svaka od njih donosi, kakve su estetske a kakve idejne i ideološke razlike između pojedinih generacija. U svemu tome kritičar mora da bude objektiv i objektivan. To Mejak nije video. Sudeći po mnogim njegovim interpretacijama pojedinih knjiga a posebno po uopštenim razmišljanjima između knjiga on nije osetio stilske i tematske raznovrsnosti pojedinih generacija, nije dovoljno naslutio svu složenost filozofskih preokupacija naročito poslednjih generacija. Uopšte, može se reći da slovenačka literatura po mnogo čemu prevazilazi svoga kritičara. Na žalost, Mejak to još uvek ne oseća i živi u uverenju da su njegovi kriterijumi merilo za sve tokove u slovenačkoj književnosti. Siguran sam da Mejak nije kritičar bez dara (to pokazuje njegova prva knjiga), ali sam siguran i u to da bi za svoje analize morao da traži knjige prema svome ukusu — a njegov je ukus, ipak, duboko tradicionalan. Ovim se ne obezvređuju Mejakova nastojanja da se domogne viših literarnih sfera, samo je pitanje koliko je on u tome delotvoran i koliko njegova kritika stvarno ulazi u suštinu modernih tendencija, koliko oseća novu strukturu, Mejak je impresivan i njegova impresivnost vara — u biti u svojoj drugoj knjizi pokazuje izrazitu stagnaciju, dok je prva njegova knjiga bila vitalnija, dokumentovanija. U svojoj novoj knjizi Mejak je išao za tim da obavesti i da naznači vrednost ili promašaj — a to je za moje shvatanje kritike malaksavanje, udaljavanje od bitnog: kritika mora da obrazlaže jer se time dokumentuje; a Mejakova kritika je oprečno dokumentovana; njegovi sudovi o pojedinih knjigama se ne slažu uvek sa njegovim uopštenim razmišljanjima o tokovima u savremenoj slovenačkoj književnosti. A za kritiku je bitno jedinstvo i celovitost misli; za kritiku je bitan i još jedan momenat: da li pisci, a kasnije i istorija literature, drže do njenih mišljenja, da li je sud kritičara sigurna garancija o vrednosti ili promašaju. To su, uostalom, pitanja koja se postavljaju svakome kritičaru i od odgovora na njih zavisi sudbina i te kritike i toga kritičara. Tu začaranoga kruga nema, vreme je otvoreno prema svakome i ono ga dokazuje ili opovrgava.

Milivoje MARKOVIĆ

Milan Trkulja: Figura

njegove visoke umetničke kriterijume, njegovu sigurnost u pristupu i analizi dela; može se to videti i u činjenici da za svoje prve analize uzima neke pisce koje je u međuvremenu afirmisao Vidmar. Prema tome Mejak je pošao već utrtom stazom i nije mu bilo teško da sledi jednu liniju i jedan stil koji je proveren i koji je prihvaćen kao izvrsna komunikacija između pisca, dela i publike. Taj Mejakov vidmarkovski uspon trajao je otprilike do 1961. godine, do onih trenutaka dok u slovenačkoj književnosti dominiraju generacije koje su se formirale još u međuratnom vremenu. U stvari, Mejakov uspon ide daleko dok slovenačkom književnošću dominiraju predstavnici koji zastupaju estetiku realizma. Međutim, čim stasaju nove generacije koje ispoljavaju nove tendencije i koje prave zaokret ka modernoj Evropi, Mitja Mejak postaje nesiguran, postepeno gubi kompas. Istina, on čini napore da se prilagodi novim uslovima, pravi izvrsne kompromise, pokušava da istovremeno prati sva strujanja, ali se izgleda u tome gubi, njegov impresionizam je